

Michael Byers, Georg Nolte (red.):
**United States Hegemony and the
Foundations of International Law.**
Cambridge: Cambridge University
Press, 2003; xvii + 531 blz.;
£ 65,= (hardback)
ISBN 0-521-81949-0

De centrale vraag in deze bundel is of de huidige dominantie van de Verenigde Staten tot fundamentele verandering kan leiden in het internationale rechtstelsel ('the international legal system'). De auteurs analyseren zes 'fundamentele terreinen' van het internationale recht die onderhevig kunnen zijn aan verandering, te weten: 'International community, Sovereign equality, Use of force, Customary international law, Law of Treaties, Compliance'. Meer dan dertig specialisten uit Frankrijk, Duitsland, de Verenigde Staten, Groot-Britannië, België, Zwitserland, Ghana, Canada, Australië en Griekenland werkten aan de twintig artikelen mee. In een slothoofdstuk gaat Georg Nolte (Universiteit van Göttingen) na wat de analyses hebben opgeleverd. Er is veel materiaal verzameld en wellicht is men er in deze bundel in geslaagd bepaalde 'foundational areas of international law' te identificeren, die meer dan andere beïnvloed worden door de huidige positie van de Verenigde Staten. Er is nu bijvoorbeeld meer reden nauwgezet de ontwikkeling te volgen met betrekking tot de regels van 'soevereine gelijkheid' en het 'gebruik van geweld' dan om dat te doen met betrekking tot het 'verdragenrecht'. Maar verder dan dat kan men eigenlijk (nog) niet gaan. Het is, aldus Nolte, nog te vroeg om tot duidelijke conclusies te kunnen komen. Ook in de inleiding trof men deze opvatting al aan. Daarin wordt tevens herinnerd aan de krachten die tegen de invloed van de Amerikaanse hegemoniale positie ingaan. Hoezeer *macht* ook belangrijk is in het internationale recht, ze wordt getemperd door bestaande fundamentele concepten en principi-

S I G N A L E M E N T E N

Deze rubriek staat onder redactie van dr Fenna van den Burg. Bijdragen aan deze aflevering werden verzorgd door drs Ali Molenaar (A.C.M.), informatiespecialiste bij Instituut Clingendael; drs Niel Walpot (N.W.), als stagiair verbonden aan de afdeling Onderzoek van het Instituut Clingendael; drs Simon van Vulpen (S.v.V.), politicoloog, werkzaam in het verzekeringswezen; en Fenna van den Burg (F.v.d.B.). De aanwinstenlijst van de bibliotheek van Instituut Clingendael wordt maandelijks gepubliceerd op de Clingendael-website [www.clingendael.nl>library>publications](http://www.clingendael.nl/library>publications)

pes. Die ondersteunen de macht en invloed van hen die zich *wel* aan de regels houden. Het is mede daardoor onwaarschijnlijk dat – althans op de korte termijn – 'the stridently unilateralist, avowedly consensualist Bush administration' grote invloed zal hebben op 'the core aspects of the international legal order'. Wat de lange termijn betreft, is het nog te vroeg iets te zeggen over de vraag of en hoe de fundamenten van het internationale rechtssysteem zullen reageren op de gecombineerde en soms tegenstrijdige krachten die uitgaan van een unieke supermogendheid en een nieuwe, steeds gedifferentieerder internationale gemeenschap. De bundel kan dan ook nooit het laatste woord zijn over de effecten van de Amerikaanse 'predominance on the foundations of international law' (blz. 21 en 22). (F.v.d.B.)

Hillary Rodham Clinton: *Living history.*

New York: Simon and Schuster, 2003; 562 blz.; \$ 28,=
ISBN 0-7432-2224-5

Hillary Rodham Clinton, echtgenote van voormalig president Bill Clinton, heeft in 2003 haar memoires gepubliceerd. Soms worden er in memoires nog wel eens staatsgeheimen openbaar gemaakt of worden belangwekkende zaken besproken, niet in deze. Eerst gaat zij in sneltreinvaart door jeugd en jonge jaren. Opzienbarend is wel de mededeling

dat ze in haar studententijd Republikeins is geweest. Al op de middelbare school was ze betrokken bij de Republikeinse partij. Pas op Wellesley College kwam ze tot de overtuiging dat haar politieke ideeën meer Democratisch georiënteerd waren. Ze kwam tijdens haar rechtenstudie Bill Clinton tegen; in 1975 trouwden zij. Hun beider leven werd beheerst door politiek; 'hun' eerste verkiezingsoverwinning was in 1976, Bill werd minister van justitie van de staat Arkansas. Het grootste deel van het boek beslaat Hillary's leven als partner in het Witte Huis, maar er is daarnaast ook nog een leven, en dat wordt zeer summier beschreven. Zij werd belast met hervorming van de gezondheidszorg, één van de weinige keren dat een 'First Lady' een taak kreeg binnen de regering van haar man. Het werd een mislukking en het is jammer dat ze niet van de gelegenheid gebruik maakt uit te leggen waardoor het misging. Het ging om een samenloop van omstandigheden, maar welke wordt niet duidelijk gemaakt. Hillary heeft zich ook beziggehouden met rechten van vrouwen en kinderen. Daarbij geeft ze wel haar eigen – vaak wat emotionele – invalshoek. Ze komt natuurlijk zelf uit een tijd waar de emancipatie van de vrouw in volle gang was. Het meest smeuge van Bill Clintons tijd als president was natuurlijk zijn vermeende affaire met Monica Lewinsky, een affaire waarvan Hillary in

feite het slachtoffer was. Volgens haar eigen verhaal geloofde ze Bill toen hij zei dat er niets aan de hand was. Later kon ze niets anders doen dan hem nogmaals geloven toen hij uiteindelijk de waarheid sprak. Haar dilemma was dat Bill niet alleen haar man was, maar ook haar president. Haar echtgenoot kon ze wel vermoorden, maar ze stond nog steeds achter haar president. Bloederige verhalen missen we dus in haar memoires. Op pagina 495 begint het relaas van haar eigen campagne voor senator van de staat New York, het laatste en aardigste hoofdstuk, ook het eind van haar relaas als *First Lady*. Dat omschrijft ook meteen het 'spouse problem'. Wat zou de rol moeten worden van de partner van de kandidaat, die ook zittend president was? Zou hij bijvoorbeeld ook campagne voor haar kunnen voeren? Centrale punten in haar campagne en ook van de periode als *First Lady* zijn: vrouwenrechten, mensenrechten, godsdienstige verdraagzaamheid en democratie. Ze beschrijft ook hoe ze haar man in die zaken in zijn beleid heeft gesteund. Haar motivatie maakt een sterk geïdealiseerde indruk. Over het algemeen is het een prettig te lezen boek, waarbij vooral het laatste gedeelte opvalt; maar haar memoires zijn wel wat onevenwichtig opgebouwd. Het grootste deel wordt ingenomen door de zittingsperiode van haar man, waarbij vooral de affaires opvallen, of juist het ontbreken daarvan. De Whitewater-affaire wordt wel degelijk besproken, maar aan het eind van het relaas is deze nog even onduidelijk als aan het begin. Monica Lewinsky wordt in feite doodgewe- gen. (A.C.M.)

Ruud Janssens: Of Mice and Men, American Imperialism and American Studies.

Amsterdam: Vossiuspers Universiteit van Amsterdam, 2004; inaugurele rede, 24 oktober 2003; 31 blz.; 7,60 euro ISBN 90-5629-331-1

Janssens behandelt in zijn inaugurele rede het begrip 'Empire' en brengt dit in verband met Amerika en zijn cultuur. Een Amerikaans comité heeft in opdracht van minister van defensie Rumsfeld onderzocht wat de oorzaken van de ondergang van oude grote rijken waren. Hieruit is naar voren gekomen dat alle rijken militair machtig waren, maar op ten minste één ander gebied te kort schoten. Volgens Janssens zal het culturele aspect voor de Verenigde Staten bepalend worden. De rede omvat drie subonderwerpen. In het eerste deel wordt de politieke en militaire macht van de Verenigde Staten uiteengezet. De wereld is na de Koude Oorlog in machtstermen unipolair geworden. De Amerikaanse troepen zijn echter opgeleid om te vechten en niet om politietaken uit te oefenen. In Irak blijkt dit de Amerikanen op te breken. Zelfs op militair gebied kennen de Verenigde Staten dus hun beperkingen. Janssens geeft vervolgens de grenzen van de Amerikaanse economische en culturele macht aan. Dat 'globalisering' nog geen amerikanisering is, wordt ondersteund door het voorbeeld van Euro-Disney, dat laat zien hoe een Amerikaans bedrijf 'globaal' wordt door zich te vestigen in Europa. Om EuroDisney tot een succes te maken, heeft het bedrijf echter compromissen moeten sluiten, om tegemoet te komen aan Europese bezwaren, eisen en verwachtingen. Het derde deel van de rede handelt over de ontwikkeling van de amerikanistiek. Janssens wil de sociologische trend in de amerikanistiek in Amsterdam voortzetten en zich richten op Amerikaanse cultuur. Vooral het beeld dat Amerikanen van zichzelf en hun rol in de wereld hebben, mag zich in zijn belangstelling verheugen. (N.W.)

Antoine Jacobs: Sociale rechten in Amerika.

Utrecht: Uitgeverij LEMMA, 2003; 332 blz.; 40,- euro ISBN 90-5931-153-1

In dit boek geeft prof. dr. A.T.J.M. Jacobs, hoogleraar Sociaal Recht en Sociale Politiek aan de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg, een schets van de sociale wetgeving in Amerika. Deze wetgeving kent aspecten waar wij in Nederland allerminst afgunstig op kunnen zijn: geen gelijke rechten voor deeltijdwerkers; geen wettelijke vakantierechten; nauwelijks ontslagbescherming; geen medezeggenschap; en belangrijke gaten in de ziektekosten- en werkloosheidsregelingen. Het sociale recht in de Verenigde Staten heeft echter ook meer sympathieke kanten, zoals het anti-discriminatie recht, het recht op *privacy* en de bescherming van klokkenluiders. De Amerikaanse benaderingswijze rukt op, en zij heeft ook invloed gehad op het Nederlandse sociale recht. Zo zijn in Nederland de Algemene Ouderdomswet AOW, de Algemene Nabestaandenwet ANW, het anti-discriminatie recht en de *privacy*-rechtspraak ingericht naar Amerikaans model. Ook onze bijstandswetgeving en WAO is, respectievelijk wordt nog aangescherpt naar Amerikaans voorbeeld. In de inleiding bespreekt Jacobs de geschiedenis van het moderne sociale recht in Amerika, de politieke patstelling tussen Republikeinen en Democraten en de enorme verscheidenheid van het Amerikaans sociaal recht. Het is een opstapeling van federale wetgeving, wetgeving van de staten en regels vervat in collectieve arbeidsovereenkomsten en personeelsgidsen. Daarna volgt een bespreking van het Amerikaanse systeem van arbeidsverhoudingen, met de strijd tussen vakbonden en werkgeversorganisaties als belangrijk thema. Vervolgens komt het individueel arbeidsrecht aan de orde, waarbij wordt ingegaan op de anti-discriminatie wetgeving, de betekenis van arbeidscontracten en CAO's, de rege-

ling van arbeidsgeschillen en de ont-slagbescherming. De doctrine van 'employment at will' is bij de helft van de ontslagen nog een belangrijk uitgangspunt. Ten slotte wordt het Amerikaanse sociale-zekerheidsstelsel besproken. Hieronder vallen regelingen voor ouderdom en overlijden, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en bijstand. Terwijl in Nederland in de jaren zestig een Algemene Bijstandswet tot stand kwam, zijn de Verenigde Staten 'blijven steken in een diversiteit van onsamenvangende bijstandsregelingen, die verre van universeel zijn en absoluut geen garantie bieden dat geen Amerikaan onder de armoedegrens zakt'. Het boek eindigt met een globale vergelijking van het Amerikaanse en Europese sociale stelsel. Het Amerikaanse sociale systeem brengt het gros van de Amerikanen meer welvaart dan in Europa, maar het is killer voor de zwaksten in de samenleving en minder goed voor het milieu. De Europese sociale stelsels zijn over het algemeen meer solidair en egalitair, maar dat gaat wel ten koste van een stukje extra welvaart. (S.v.V)

Rachel Brett & Irma Specht: Young Soldiers. Why They Choose to Fight.

Genève: International Labour Organization, 2004; xvi + 191 blz.; 20,= euro ISBN 92-2-113718-X

Driehonderdduizend kinderen in verscheidene delen van de wereld blijken actief deel te nemen aan gewelddadige conflicten: sommigen daartoe gedwongen, maar het merendeel uit eigen vrije keuze. In deze studie gaan de auteurs na welke motieven bij deze deelname van adolescenten aan (semi-)militaire groepen een rol spelen en in welke mate er inderdaad sprake is van 'vrijwilligheid'. Daartoe zijn 53 jongens en meisjes geïnterviewd die vóór hun 18de jaar participeerden in gewapende groepen in Afghanistan, Colombia, Congo-Brazzaville, Congo-ex-

Zaire, Pakistan, Sierra Leone, Zuid-Afrika en Sri Lanka. (Van deze landen treft men in een appendix een 'conflictprofiel' aan.) Er zijn tevens interviews verricht bij onder-18-jarigen die geassocieerd waren met paramilitaire groepen in Noord-Ierland en die deel uitmaakten van de Britse strijdkrachten. De weergave van delen van deze interviews neemt een belangrijk deel van de tekst van de studie in beslag. De auteurs geven toe dat het om een te kleine groep ondervraagden gaat om tot véreikende conclusies te komen, maar zij stellen dat de interviews toch veel materiaal opleveren. Zowel algemene als persoonlijke factoren spelen een rol bij de overwegingen en besluitvorming van adolescenten. In confrontatie met de realiteit van een oorlog blijkt er vaak geen weg meer terug, ook al zou men dit willen. Sleutelfactoren die kinderen ontvankelijk maken voor deelname, zijn onder meer: de aanwezigheid van oorlog; gezinssituatie (aan-/afwezigheid van familie-entourage); (afwezigheid van) opleidingsmogelijkheden; werkloosheid; armoede; invloed van een 'peer group'; en hang naar status. Wat de vrijwilligheid van de participatie betreft, draagt deze veel kenmerken van dwangarbeid: 'in many cases, the real circumstances clearly amount to forced labor' (blz. 117). Rachel Brett is 'representative for human rights at the Quaker United Nations Office' in Genève en is verbonden aan de Universiteit van Essex; Irma Specht is antropoloog en was lange tijd verantwoordelijk voor het ILO-programma inzake ontwikkeling, onderzoek en de problematiek verbonden aan de reïntegratie van oud-strijders. (F.v.d.B.)

Frederik Grünfeld: Vroegtijdig optreden van omstanders ter voorkoming van oorlogen en schendingen van de rechten van de mens.
Utrecht: Universiteit Utrecht (Projecten voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Oorzaken van Mensenrechtenschendingen (PIOOM); Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) en Onderzoeksschool Rechten van de Mens), 2003; 51 blz. (+ cd-rom) (inaugurele rede, 10 december 2003, Universiteit Utrecht)

In deze inaugurele rede spreekt bijzonder hoogleraar op het vakgebied van Oorzaken van Mensenrechtenschendingen Frederik Grünfeld over het onderzoek dat hij heeft gedaan, en zal voortzetten, naar de oorzaken van mensenrechtenschendingen. Het belangrijkste streven van dit onderzoek is het vinden van indicatoren die betrouwbare aanwijzingen vormen voor de waarschijnlijkheid van het plaatsvinden van mensenrechtenschendingen. Deze waarschuwingen geven de 'omstanders', als derde actor naast dader en slachtoffer, de mogelijkheid tot vroegtijdig ingrijpen. Beschikbare gegevens (bijgeleverd op cd-rom) van de veiligheids- en mensenrechtensituatie van 11 landen zijn gekwantificeerd, om de overzichtelijkheid en vergelijkbaarheid te verbeteren. Volgens het onderzoek bestaat er samenhang tussen de mate van geweld en de mate van mensenrechtenschendingen. Verder onderzoek moet uitwijzen of de indicatoren voor militair geweld en mensenrechtenschendingen aan elkaar gelijk zijn, verschillen, of gerelateerd zijn. Het is voor Grünfeld in ieder geval duidelijk dat vroegtijdig ingrijpen in situaties waar rechten worden geschonden, militair geweld voorkomt en verdere mensenrechtenschendingen beperkt. In het Nederlands strafrecht is een omstanders verplicht in te grijpen wanneer iemand in levensgevaar verkeert. De VN zijn als belangrijkste 'omstanders' op internationaal niveau

volgens Grünfeld te terughoudend wanneer het gaat om vroegtijdig ingrijpen om mensenrechtenschendingen te beperken. (N.W.)

Matthias Verhelst (red.): Over buitenland gesproken, 10 bijdragen van Wouter Bos.

Amsterdam: Alfred Mozer Stichting van de Partij van de Arbeid, 2004; 95 blz.; (gratis te verkrijgen bij de AMS)

Deze bundel omvat de tekst van een tiental gesproken en geschreven bijdragen van de fractieleider van de PvdA in de Tweede Kamer, Wouter Bos, van 2001 tot heden over internationale onderwerpen. De bundel bestaat uit drie delen: *Nederland en Europa in de wereld: globalisering* (met aandacht voor Afrika en internationale solidariteit); *Europa quo vadis?* (waarin vooral financiële en bestuurlijke aspecten voor Europa centraal staan); en *Nederland en Europa in de wereld: veiligheid* (met bijdragen over Irak en een gezamenlijk Europees buitenlandsbeleid). Het voorwoord komt van PvdA-Europarlementariër Max van den Berg. De reden voor het uitgeven van de bundel die hierin naar voren komt, is de onherkenbare verandering van de internationale situatie van de afgelopen 15 jaar. De politiek moet duidelijk leiderschap tonen door op deze veranderingen te reageren met creativiteit, flexibiliteit en pragmatisme. Van den Berg is van mening dat deze elementen naar voren komen in de geselecteerde bijdragen van Wouter Bos. Bos is niet bang voor complexe problemen, zoekt hier geen simpele ontoreikende antwoorden op en gaat ook de discussie over gevoelige onderwerpen binnen de PvdA, zoals migratiebeleid en EU-lidmaatschap van Turkije, niet uit de weg. De bundel kan een bijdrage leveren aan het denken over de lijn die de PvdA met Nederlands en internationaal beleid moet volgen. (N.W.)

Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) & Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV): Falende staten, een wereldwijde verantwoordelijkheid.

Advies No. 35, mei 2004; 96 blz. (zie: www.aiv-advies.nl)

In mei 2003 hebben de ministers van buitenlandse zaken, van defensie en voor ontwikkelingssamenwerking de AIV & CAVV advies gevraagd inzake de problemen rond 'falende staten'. Sinds 11 september 2001 is duidelijk geworden dat falende staten, naast een gevaar voor de eigen bevolking (mensenrechtenschendingen), ook een gevaar voor omliggende staten en zelfs de wereldgemeenschap als geheel zijn gaan vormen (bijv. terrorisme, criminaliteit en economische schade). Het eerste aspect van het advies is een werkbare definitie. Het belangrijkste deel van de definitie zegt dat een falende staat niet langer bij machte is om (grote delen van) zijn grondgebied te beheersen en de veiligheid van zijn burgers te garanderen, aangezien hij zijn geweldsmopolie verloren heeft. Hoewel de falende staat blijft bestaan als juridische entiteit, met het recht om vrij te blijven van interventies, onderscheidt het rapport de eerder genoemde gevaren als gronden voor bemoeienis. Bemoeienis kan het herstellen van gefaalde staten zijn, maar ook het voorkomen van falen. Het proces van falen bestaat uit drie fasen: *groeïende tegenstellingen*, *verval* en *het falen* zelf. Het bestrijden van de eerste fase moet bestaan uit het beïnvloeden van omstandigheden (bijv. corruptie en werkloosheid). Het *verval* kan vooral worden bestreden door beïnvloeding van de belangrijkste politieke actoren. Wanneer *het falen* zelf begint, moet de internationale gemeenschap verantwoordelijkheid tonen en (eventueel militair) ingrijpen. Vooral voor de VN is bij ingrijpen, maar ook bij herstel van falende staten, een grote

rol weggelegd. Hiervoor zullen de VN echter een flinke vergroting van de financiële middelen nodig hebben. (N.W.)

K. Bais & D. Serro: Verslag van 'Je Maintiendrai?' Symposium over nationaal belang en buitenlands beleid.

Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2004; 76 blz. ISBN 90-5328-340-4

Deze bundel vormt de neerslag van het jaarlijkse symposium van het ministerie van Buitenlandse Zaken over de toekomst van de Nederlandse diplomatie. Verscheidene sprekers (o.a. Heldring en Knapen) zien de toekomst van Nederland primair in Europa en de Europese integratie. Uit de besproken nationale belangen blijkt echter nog altijd een duidelijk Nederlandse visie. Spreker van het welkomstwoord Frank Majoor, secretaris-generaal van het ministerie, ziet dit symposium als bijdrage aan het ontdekken van de Nederlandse belangen en aan het vaststellen van een strategie om deze belangen in het buitenland zo goed mogelijk te dienen. In het post-Fortuyn-tijdperk is er duidelijke kritiek op het Nederlandse internationalisme ontstaan en is het thema eigenbelang meer in de aandacht gekomen. Majoor waarschuwt er echter voor om het eigen belang al te eng te definiëren, omdat internationale samenwerking nu eenmaal onontbeerlijk en veelal ook zeer lonend is. Het perspectief van deze bundel is breed te noemen, met bijdragen op het gebied van de historie (Mak), cultuur (Benali), economie (Roobeek), politiek (Schrijver) en militaire strategie (Colijn). (N.W.)